

BILIBOK APOLLÓNIA

ECSEDI KOVÁCS GYULA BUDAPESTI NEMZETI SZÍNHÁZBAN TÖLTÖTT ÉVEI – VENDÉGSZEREPLÉSEI, FOGADTATÁSA, KRITIKÁK HATÁSA JÁTÉKÁRA

Kérdésfelvetés

Ecsedi Kovács Gyula életpályája során főként a kolozsvári Nemzeti Színházban tevékenykedett mint színész, mint művészeti vezető, illetve mint rendező, viszont többször is kitérőt tett Budapestre, ahol három alkalommal is szerződött egy-egy huzamosabb időszakra. A színész munkásságának rövid bemutatásával kezdek, mivel hogy fontosnak tartom a következő fejezetek felépítéséhez, majd több részproblémát próbálok meg körüljárni. Az elsődleges kérdésem, miután elkezdtem tüzetesebben megvizsgálni Ecsedi Kovács Gyula színészi munkásságát, és amely kérdésfelvetésre a továbbiakban választ szeretnék adni az, hogy miként fogadta E. Kovács Gyulát a budapesti közönség, milyen kritikákat kapott az alakításaira.

Kronológiai sorrendet követve elsőként az 1862 és 1865 közötti első budapesti tartózkodását mutatom be, amely időszak sajtóanyagát vizsgálva az a kérdés merült fel bennem, hogy mi az oka annak a jelenségnek, hogy ebben a hároméves időszakban nagyon kevés kritika jelenik meg a színészeiről, arról, hogy miként játszik a Nemzeti Színházban. Ezután a színész 1969-ben Budapesten töltött időszakát, illetve a vándorszínészet szerepét kutatom az ezt követő időszakban, mikor Ecsedi Kovács Gyula a kolozsvári színháznál van leszerződve, viszont számos vendégmehívása van, köztük Budapestre is, és nem ő az egyedüli színész a társulatban, akit vendégszereplések szólítanak különböző településekre Erdélyen vagy akár Magyarországon belül. Miként válik problémává, hogy egy-egy színházi intézmény, vagyis a Kolozsvári Nemzeti Színház színészei nem állandó tagokként vannak jelen a színház intézményében? Folyamatosan vendégszereplésekben vesznek részt, ami hatással van mind a létesítményre, mind a színészi játékokra. A *Hölgyfutár* folyóiratban megjelenő kritika alapján teszem fel azt a kérdést, ami részben az íróját is foglalkoztatja: miért járnak a színészek folyamatosan vendéglőadást tartani? Mi az, ami vonzza őket ebben, annak ellenére, hogy gyakorta kell utazniuk egyik városból a másikba?

A harmadik résztema, amelyet körüljáró, az Ecsedi Kovács Gyula játékának a fogadtatása az 1878–1882-es időszakban Budapesten és a kritikák hatása a színészi játékokra. Milyen kritikákat kap, amikor Kolozsvárról áthívják Budapestre? Hogyan fogadják ott, amikor harmadik alkalommal is szerződtetik a nagyvárosban? Milyen kritikákat kap a színészi munkájával kapcsolatban? Miként építi be a munkájába ezeket a kritikákat, milyen változásokon megy keresztül a játékmódja?

Ezen kérdések az E. Kovács Gyuláról szóló újság- és folyóiratcikkek olvasása során fogalmazódtak meg, és ugyanezek a sajtóanyagok, illetve az ezekhez társított szakirodalom, főként Bartha Katalin Ágnes részletes tanulmányai segítettek válaszokat találni, formálni.

Életpálya és a kezdetek

Ecsedi Kovács Gyula 1839. február 14-én született Gebén, fiatalkorában megszökött a kollégiumból, és csatlakozott Láng Boldizsár társulatához.¹ Az ezt követő években több társulathoz is szerződött rövidebb-hosszabb időre, mint például Aradra, Kassára, Debrecenbe. Ezt az időszakot egy páréves stabilitás követi, 1862 és 1865 között a budapesti Nemzeti Színházban drámai segédszínészként dolgozik, majd a kolozsvári Nemzeti Színházban folytatja a karrierjét, amelyet kétszer szakít meg: egyszer egy évre 1869-ben, és másodjára egy hosszabb időszakra 1879–1881 között. 1882 után pedig végleg a kolozsvári Nemzeti Színháznál marad.² Életpályája során nemcsak színészként szerepel a nagyközönség előtt, hanem verseket is ír, amelyek különböző lapokban jelennek meg,³ majd 1872-től rendezőként és művészeti vezetőként is meg nyilvánul a kolozsvári színházban.⁴

A fentiekből észrevehetjük, hogy Ecsedi Kovács Gyula életpályája különböző társulatok közötti vándorlással kezdődött, majd az első hosszabb megállója Budapesten volt 1862 és 1865 között. Kőrösy László ezt így indokolja:

A vidéken jó alakja, kitünő hangja, előkelő egyénisége biztosították neki az első szerepeket társaival szemben, kik fölött meg iskolai tanulmányaival is előnyben volt. E. Kovács Gyula mikor 1862-ben a budapesti nemzeti színházhoz került, Pestre nemcsak a huszonhárom éves ifju lelkesedését, de egyszersmind saját tehetőségének büszke és sok tekintetben túlbecsült érzetét vitte. S annál fájdalmasabban kellett beismernie, hogy Egressy, Szerdahelyi s mások mennyivel nagyobbak, tanultabbak, tapasztaltabbak, mint ő. Ez mig egyrészt elkeserítette, olyannyira, hogy már-már le akart mondani a színészi pályáról: másrészt mohó tanulásra sarkalta.⁵

Tehát E. Kovács Gyulának vidéken már sikerei voltak fiatalkorában, ami által anynyi önbizalmat szerzett, hogy még inkább szerette volna művelni a szakmát, viszont

---

¹ B. I. 1896, 1.

² SZÉKELY 1994, <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz13/618.html> (2022. 01. 12.)

³ B. I. 1896, 1.

⁴ SZÉKELY 1994, <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz13/618.html> (2022. 01. 12.)

⁵ KŐRÖSY 1896, 43–44.

miután Budapestre került, meglátta, hogy van még hova fejlődnie ahhoz, hogy elérje azon sztárszínészek tehetségét, akikre ő maga is felnézett.

E. Kovács Gyulát Egressy Gábor közbenjárásával hívták meg a Nemzeti Színházhoz.⁶ A fiatal színész nagy példaképe Egressy Gábor volt, eszménye Egressy művésze, és a budapesti színházban vetélytársra akadt Paulay Ede személyében, aki ugyan-csak Egressy utódává kívánt válni, ennek ellenére mégis összebarátkozott a két fiatal.⁷ Kőrösy László a rokoni viszony szerepét is hangsúlyozza: „Kovács Gyulának Egressy Gábor rokona volt, s mint ilyen Egressy minden telhetőt megtett érte. Ellátta magán-uton is mindenféle jó tanácsokkal. Irányította tanulmányait, s a színészetnek külső dolgait illetőleg sok aprólékos, de e mellett nem értéktelen szabályokra tanította.”⁸

Mindebből bepillantathatunk a színházak akkori működésébe, amelybe beletartozott az is, hogy egy kezdő számára könnyebb volt elhelyezkedni egy rokon segítségével egy nevesebb színházban, mint csupán a saját tehetségével, önerőből elnyerni ezen színházak meghívásait. Továbbá E. Kovács Gyula életrajzának ez a vonatkozósa megbontja azt a sztereotípiát, amely sok ideig élt a tudatban, miszerint bárki színész lehet, főként, ha rokoni segítsége is van a pályakezdésben, és bebizonyítja azt, hogy ahhoz, hogy elismert legyen valaki a szakmában, sokat kell tanulnia, nem elég csak az adottság, amivel született, hanem azt fejleszteni és munkálni kell.

„Mindjárt első felléptekor úgy a közönség, mint a kritika kedvezően fogadta”⁹ – írja B. I. az *Ország-Világ* című szépirodalmi és ismeretterjesztő hetilapban 1896-ban. Az általam folytatott kutatómunka során kevés sajtóanyagra leltem E. Kovács Gyula fellépéseiről ebben az időszakban. A *Hölgyfutár* című folyóirat öt számában jelenik meg E. Kovács Gyula neve, ezek közül az első 1862. 05. 08-án jelent meg. Jókai Mór *Könyves Király* című művében ő játszotta Álmos szerepét. A cikkben hangsúlyt kap, hogy kezdő színészként jelent meg ebben a szerepben, a szerző kiemeli a színész előnyös alkatát és szerencsés hangjait: „A természet két kiváló adományával ellátta e fiatal színészt: szép férfias alkattal és rendkívül hajlékony hanggal.”¹⁰ A kritika írója tehát úgy gondolja, hogy a színész hangja, annak ellenére, hogy megragadó, érzelmi tartalmait tekintve még nem tökéletes, ettől függetlenül látja benne a potenciált, a tehetséget, amelyet fejlesztve kitűnő szerelmes hősöket alakíthatna (tehát egy meghatározott szerepkör betöltésére látja alkalmasnak): „Vétek volna, ha e fiatal tehetségnek minden alkalmat és forrást meg nem nyitna színházunk, hogy magát – szerelmes hőssé képezze és meglehet, ha szorgalom és tanulmány által anyit emel, művészetén, mint menyire a természet feljogosítja, évek mulva visszaadhatja szinpadunknak.”¹¹

⁶ B. I. 1896, 1.

⁷ Vö. KÖRÖSY 1896, 43–44.

⁸ Vö. Uo., 45.

⁹ B. I. 1896, 1.

¹⁰ [Szerző nélkül] *Hölgyfutár*, 55. sz. (1862): 440.

¹¹ Uo.

Valóban azt láthatjuk, hogy E. Kovács Gyula játékának fogadtatása pozitív, viszont már a következő kritikában finoman, de azért negatív aspektusként megállapítja a kritikus, hogy Laertes szerepét nem árnyalta, csak egy „szilaj dühönc”-öt játszott.¹² Továbbá találtam Shakespeare *Tévedések vígjátékáról*,¹³ illetve Hegedűs Lajos *Róma leánya*¹⁴ című előadásáról egy-egy kritikát, amelyben megemlítik E. Kovács Gyula játékát is, viszont ezekben a szövegekben ismételten játékmódja negatív elemeit emelik ki.

Következtetésképp kijelenthetjük, hogy a többéves vándorlás után E. Kovács Gyula megállapodik a budapesti Nemzeti Színháznál, ahol nagy segítségére van Egressy Gábor, aki abban is jelentős szerepet játszik, hogy a fiatal színész elhelyezkedhessen a színházban, majd mentorálja őt, tudatosan bevezeti a színjátszás világába. Miként a *Hölgyfutár*ban megjelent publikációkból láthatjuk, E. Kovács a Budapesten töltött évek alatt ritkán játszott főszerepeket, holott tudjuk, hogy azelőtt, míg vándorszínészi életet élt, testalkatának és egyéniségének köszönhetően számos főszerepet megkapott. Ezen változás nehezen érintette a színészt, elbizonytalanította őt, ugyanakkor motívációs hatással is volt rá, és megerősítette a színészi elszántságát és elhivatottságát.

Az E. Kovács Gyuláról szóló publikációk, kritikák hiányát részben annak tudhatjuk be, hogy ekkor még csak kezdő színészként van jelen, így kevesebb figyelmet kap a színpadon és ezzel párhuzamosan a kritikusok részéről is. Továbbá észrevehetjük azt is, hogy általában azon előadásokról jelennek meg kritikák, amelyekben van mit kifogásolnia a kritikusnak. Ezért is történhet az, hogy az ekkor megjelenő kritikákban E. Kovács Gyula inkább negatív visszajelzéseket kap.

Vendégszereplések és professzionalizáció

A Kőrösy László által írott pályaképben az olvasható, hogy:

1865-ben elfogadja Follinusznak, a kolozsvári színház akkori igazgatójának meghívását, s Kolozsvárra ment, hol legelőször Bánkbanban lépett fel, s játékával egészen elragadta a közönséget. Kolozsvárt ekkor épen országgyűlést tartottak, s az előkelő közönség a legmelegebb rokonszenvvel és elismeréssel halmozta el Kovács Gyula játékát, ki igen fényes sikereket aratott.¹⁵

¹² [Sz. n.] *Hölgyfutár*, 62. sz. (1862): 496.

¹³ [Sz. n.] *Hölgyfutár*, 12. sz. (1863): 96.

¹⁴ [Sz. n.] *Hölgyfutár*, 22. sz. (1863): 176.

¹⁵ Kőrösy 1896, 45–46.

Bánk bán főszerepével, illetve az egy évvel későbbi Coriolanus alakításával elnyerte a kolozsvári közönség elismerését,¹⁶ és ez nagy hatással volt a későbbi színészi munkásságára is.

E. Kovács Gyula megtalálja helyét a kolozsvári Nemzeti Színházban, kialakítja az életét, összeházasodik Pataky Rózával, mégis 1969-ben egy rövid időszakra, pontosabban egy évre visszaszerződik a budapesti Nemzeti Színházba, és ekkor már egyből főszerepet játszik, mint például Othellót, amely alakításáért elismerést és dicséretet kap a közönségtől.¹⁷ Ebből is látszik, hogy már másképp fogadja a budapesti közönség, mint az első ott-tartózkodása alkalmából, amelynek oka, hogy a Kolozsváron töltött évek alatt fejlesztette színészi készségeit, otthonossá vált a klasszikus drámák főszerepeinek világában. Ebben az évben jelentősebben kevesebb kritika jelenik meg a színésről, és azok is főként a költői munkásságára fókuszálnak, mivelhogy ugyan-ezen év elején, tavasszal jelenik meg a verseskötete: E. Kovács Gyula költeményei, kiadta Szépfaludy Ö. Ferenc.

Egy év után ismét visszakerül Kolozsvárra, és 1878-ig ott tevékenykedik, de számos meghívást kap, amelyeknek köszönhetően sztárszínészként fordul meg több városban is. 1876-ban kezdődik meg Budapestre szerződésének újabb korszaka. 1876-ban vendégszerepel a fővárosi színházban, amelyet a sajtó a következőképp közvetít: „E. Kovács Gyulát, mint halljuk, vendégszerepekre hívták meg a budapesti nemzeti színházhoz, hol háromszor fog fellépni: »Milton«-ban, »Ármány és szerelem«-ben, és »A párbaj«-ban. Kovácsnak mind a három jó szerepe, de e vendégszereplés célját ez alkalommal nem értjük eléggé.”¹⁸

Láthatjuk, a sajtó nem nézi jó szemmel E. Kovács Gyula ezen vendégszereplését, mivel nem értik, a budapesti Nemzeti Színháznak mi a célja ezzel meghívással. Később ugyancsak a *Hölgyfutár*-ban jelenik meg egy újabb cikk, amelyben a cikkíró kiemeli, hogy nem sokkal korábban még nem ismerték el E. Kovács Gyula tehetségét, viszont a vendégszerepléseiről biztatón beszél most a budapesti sajtó, illetve ismét kiemelik ennek a vendégmeghívásnak a furcsaságát, a következő indokkal:

de ismételve kijelentjük e fellépés most indokolatlan, Kovácsot jól ismeri a főváros közönsége, nincs szükség a bemutatásra, – ha a nemzeti színház szerződötteni akarja, annak idejében megteheti, most oknélküli ugyanis minden kísérlet, mert Kovács színházunkat szerződése letelte előtt semmi szín alatt sem hagyhatja el. Mi értelme van tehát a mostani vendégszereplésnek?¹⁹

¹⁶ BARTHA 2010, 199.

¹⁷ KÖRÖSY 1896, 47.

¹⁸ [Sz. n.] *Hölgyfutár* I, 1. sz. (1876): 7.

¹⁹ [Sz. n.] *Hölgyfutár* I, 5. sz. (1876): 36.

Ezen cikk alapján joggal kérdezhetjük meg, hogy mi olyan meglepő azon, hogy a budapesti színház meghívja Ecsedi Kovács Gyulát vendégszerepelni, amikor már többször fellépett ott, nemcsak vendégszínészként, hanem szerződötetett színészként is. Illetve az is releváns kérdéssé válik, hogy miért hívja meg a budapesti színház a színészt, hogyha a közönség már ismeri, és az eddigi sajtóvisszhang alapján E. Kovács Gyula nem számított kiváló színésznek.

Miután 1870-ben lejárt a szerződése a budapesti Nemzeti Színházban, visszatért Kolozsvárra, ahol Shakespeare nagy tragédiái szerepeltek a műsoron két évtizeden keresztül. Ezekben a tragédiákban a legtöbb címszerepet Ecsedi Kovács Gyula játszotta, mint például Othellót, Hamletet, Macbethet, III. Richárdot, Coriolanust stb. Egyes shakespeare-i művek ekkor kerültek először a kolozsvári színpadra: a *Cymbeline* című dráma 1876. dec. 2-án, míg a *III. Richárd* királydráma 1878. márc. 23-án.²⁰ Othello szerepét felváltva játszotta Kolozsváron és Budapesten, majd a nyolcvanas évek során minden évben repertoárra kerül Ecsedi főszereplésével.²¹ Kőrösy Lászlótól megtudjuk, hogy E. Kovács ezzel a szereppel aratott óriási sikert 1874-ben Budapesten.²²

Azt láthatjuk, hogy E. Kovács Gyula a Kolozsváron töltött időszak alatt sztárszínésszé fejlődött, és híressége nemcsak az erdélyi színházakhoz terjedt el, hanem már Budapestre is. Mindenhol ismerték a nevét, és számtalan városba hívták meg vendégszerepelni. Ennek hatására azt vehetjük észre, hogy a budapesti színház mint a kolozsvári Nemzeti Színház konkurense meg akarja nyerni magának E. Kovács Gyulát, most, miután már híressé vált a szakmában. Erre figyel fel a *Hölgyfutár* cikkírója, észreveszi, hogy a fővárosi színház magához szeretné vonzani E. Kovács Gyulát mint tragikus színészt. Ezt a félelmet később megerősítik mind a budapesti,²³ mind a kolozsvári²⁴ lapok: a budapesti Nemzeti Színház szerződötetni szeretné E. Kovács Gyulát tragikus színészként, viszont a színész nem hagyhatja el a kolozsvári színházat, mivelhogy még érvényes a szerződése, amely kötelezi, hogy a szerződés lejártáig a kolozsvári színház tagjaként szerepeljen, és korábban nem hagyhatja el a társulatot.

Bartha Katalin Ágnes E. Kovács Gyula pályáját a magyar színészi hivatás története szempontjából is vizsgálja. Jelentős lépés volt a Színészeti Tanoda 1865-ös és a Magyar Színészkebelzet 1871-es megalapítása.²⁵ Ezen intézményrendszerek létrehozása

²⁰ BARTHA 2010, 199–200.

²¹ Vö. uo., 242.

²² Ld. „1874-ben Budapesten vendégszerepelt a nemzeti színházban, s Othelloja óriási hatást és feltűnést keltett, noha éppen előtte járt ott Rossi, a világhírű olasz tragikus.” KÖRÖSY 1896, 46.

²³ [Sz. n.] *Ellenőr. Politikai Napilap* 8, 299. sz. (1876): 3.

²⁴ [Sz. n.] *Hölgyfutár* I, 5. sz. (1876): 44.

²⁵ „A magyar színészek hivatásossá válásának folyamatában a Színészeti Tanoda (1865) létrejövése mellett egyik kulcsfontosságú momentum a színészet erkölcsi, anyagi és szociális érdekeinek védelmét szolgáló Magyar Színészkebelzet (Országos Színészegyesület) megalakulása 1871-ben. Feladata a vi-

hozzájárult az egységesítéshez. A tanoda lehetővé tette, hogy a színésznek készülő tanulók hivatalos úton oktatásban részesüljenek, ami által ki tud alakulni egy egységes színészi játék azáltal, hogy egyforma oktatást kapnak a diákok, illetve hozzájárul ahhoz, hogy a diákok színészi tapasztalattal rendelkezve kerüljenek be a színházakhoz, amiből egyformán profitál mindkét fél. A színházi létesítmény esetében az újonc hamarabb tud szerves részévé válni a társulatnak, hamarabb be tud illeszkedni az összjátékba, ami megvédheti a színházat a kritikától, illetve a pályakezdőnek nem az előadások és próbák során kell ellesnie a színészet szabályait a már sikeres generációtól, hanem egy előzetes tudással kerül oda.

A színházak és a színházi közösségek egyre inkább arra fektetik a hangsúlyt, hogy egységesség alakuljon ki a színházak között, illetve stabil társulat alakuljon ki. Korbuly Bogdán intendánsi időszakában (1874. május 1. – 1878. május 1.) felépült Kolozsváron a favázas nyári színház, amelynek megépítése azt a célt szolgálta, hogy a színészeket megkímélje a nyári állomásokra való utazástól,²⁶ annak költségeitől, nyárra is munkalehetőséget teremtve a társulat tagjai számára, redukálva a társulatról társulatra való vándorlás lehetőségét. Az épület használatát Bartha Katalin Ágnes a következőképpen indokolja:

Több ideig tartó, esetleg állandó letelepedést biztosított a városban, a színészek huzamosabb ideig együtt maradása az összjáték csiszolódását és közös munkát segítette elő. Ámbár így is gyakori volt az egyéves szerződések úzusa, melyeket azonban meg lehetett hosszabbítani bevált tag esetén; az igazgató igyekezett a törzstagokkal hároméves szerződést kötni.²⁷

E. Kovács Gyula példáján is láthattuk, hogy ezek az egy vagy három évre szóló, megkötött szerződések óvják a társulatot a folyamatos cserélődéstől és akár a széteséstől. Egyben tartják a társulatot, megcélözva tagjai összeszokását a közös munka minőségének fenntartása és javítása érdekében. Ennek köszönhetően egy évadon belül nem fordult elő sok változás a társulati összetételben, csak az évad végén volt jellemző a változás, inkább a kardalosok, kardalosnők cserélődtek gyakrabban, évadonként,²⁸ és ennek hatására ki tudott alakulni egy törzsgárda a színházaknál.

Mindezek ellenére mégis jellemző maradt az a jelenség, hogy a tehetségesebb színészeket folyamatosan hívták vendégszereplésekre. Erről panaszkodik 1877-ben

---

déki színjátszás működési szabályrendszerének kidolgozása és érvényesítése volt. [...] A meglehetősen széles kínálatból a társulat megszervezése nem kis erőfeszítésbe került. Természetesen prioritást a Pesti Nemzetiben már megforduló színészek vagy kiválóbb vidéki együttesek tagjai élveztek.” BARTHA 2015, 59–60.

²⁶ BARTHA 2015, 60.

²⁷ Uo.

²⁸ Vö. Uo., 60–61.

a Tormai szignójú cikkíró a *Hölgyfutár*ban.²⁹ Tormai rátapint arra, ami még problematikus a színházak működésében, vagyis az elismert színészek elutazásai, amelyet az intézmény egyáltalán nem szabályoz, és amelynek okát meg szeretné érteni, mivel-hogy gyakori és zavaró jelenség.

Miért élveznek prioritást a vendégmeghívások a stabil társulattal szemben?

Erre a válasz akár egyszerű is lehet: a pénz. Amint Bartha Katalin Ágnes tanulmányában olvashatjuk, főként a sztárszínészek – leginkább a budapestiek – jövedelme megsokszorozódhatott egy-egy vendégfellépés alkalmával, még annak ellenére is, hogy a kapott összeg 5%-a a befogadó színházat illette meg.³⁰ Példaként hozza fel Blaha Lujzát, aki „júniusban hét fellépése után 1925 forintot könyvelhetett el. (Előadásonként átlag 261,25 forintot vihetett haza az 5 százalék levonása után.)”³¹ Ezek alapján feltételezhetjük, hogy az erdélyi, a Budapestről vidéknek tekintett térségben ugyanígy fennállt ez a tradíció, amely alapján a vendégszínészek nagyobb fizetést kapnak egy-egy fellépés alkalmával, vagyis a nagyobb erdélyi városok színészei, akiket regionális szinten sztárszínészekként emlegettek, szintén magasabb jövedelmet kaptak egy-egy vendégszereplésre.

Ezen következtetésekkel választ tudunk adni a cikkíró kérdésére: „A mi társulatunk tagjai folytonos vándorlásban élnek? Mindenki csak a maga privat érdekeit hajhássza, az intézettel senki sem gondol?”³² A válasz igen. A megélhetésük és a családjaik fenntartása érdekében sok színész kényszerül vendégszereplésekre, ami persze a hírnevüknek is jót tud tenni, tehát az önös érdekek is számítanak ezen döntésekben. Az intézetnek pedig amíg nincsen arra szabályozása, hogy egy színész hányszor és mennyi ideig mehet el vendégszerepelni, addig nem tudja megkötni a színész kezét. Amint láthatjuk, az intézményvezetők, igazgatók, intendánsok, illetve a Magyar Színeszkebelzet is törekszik arra, hogy intézményi stabilitást alakítson ki, viszont hosszabb periódusra van szüksége ahhoz, hogy törekvése eredményes legyen.

Ugyancsak Bartha Katalin Ágnes tanulmányából kiderül, hogy 1877. őszén E. Kovács Gyula és családja pénzügyi válságba került, amit minden áron próbálnak megoldani.³³ Ebből a perspektívából tekintve érthetővé válik, hogy E. Kovács miért

²⁹ Ld. „A társulat tagjai vidéken vendégszerepelnek. Ma Kovács Gyulát Vásárhelyt, holnap Boér Emmát Tordán, holnapután Vidort is Tordán látjuk, – s hogy a variáció még tarkább legyen, – kirándul Kovács Szamosujvárra, ugyan ez idő alatt Vidor Vásárhelyre, majd Boér Emma cseréli fel Kovácsot Szamosujvárt, s Caravatti és a Bacso Debrecenben vendégszerepelnek. Hát mi ez? A mi társulatunk tagjai folytonos vándorlásban élnek? Mindenki csak a maga privat érdekeit hajhássza, az intézettel senki sem gondol? [...] Elvárjuk az igazgatóság erélyességétől, hogy e rendtelenségeknek véget vet, s összeszedeti a drámai társulatot, – hogy komolyan lásson a dolgokhoz.” TORMAI *Hölgyfutár* II, 12. sz. (1877): 96.

³⁰ BARTHA 2015, 70–71.

³¹ Vö. uo., 71.

³² TORMAI *Hölgyfutár* II, 12. sz. (1877): 96.

³³ BARTHA 2015, 75.

fogadja el a budapesti Nemzeti Színház meghívását a megüresedett tragikus színész posztjára, de persze nem föltétlenül csak a pénz játszhatott közre a döntéshozatalkor, hanem az is, hogy a budapesti Nemzeti volt ekkor a legnagyobb presztízsű színház a magyar területen, és az Erdélyben sikeres karrierjét itt tovább gyarapíthatta.

1878-as fogadtatása Budapesten és a kritikák hatása

„A közönség és a sajtó természetesen E. Kovács Gyula szerződését sürgette, s így Szigligeti közbenjárására, hosszabb huza-vona után, 1878-ban ismét a nemzeti színházhoz került, hol most az első helyet töltötte be, s így elérte pályáján azt a magas polcot, hová csak magyar színész eljuthat”³⁴ – olvasható Kőrösy László cikkében. Az előző részben már megemlítettem, hogy E. Kovács Gyula vendégmeghívásainak oka részben az is lehetett, hogy az erdélyi régió sztárszínészének számított. De ki a sztárszínész? Hogyan válik valaki azzá? Ennek a kérdésnek a megválaszolásában Zsigmond Andrea tanulmánya segít, amely bemutatja a 19. századi nézői mintákat.

A következőt írja le Zsigmond Andrea: „ahogy a színházban tartják: »a királyt a környezete játssza el«. Vagyis ha a színész megbecsültségét szándékozunk vizsgálni, ezt azáltal tehetjük leginkább, hogy megnézzük, hogyan viszonyul hozzá a közönség (meg a kritika).”³⁵ Az akkori szokás szerint tapsal fejezték ki a nézők a tetszésüket, és minél többször hívnak ki egy színészt a tapsukkal, annál jobban kedvelik azt a színészt és játékát.³⁶ Ecsedi Kovács Gyula Budapestre érkezéséhez és első fellépéséhez egy új korszak kezdetét kötik a sajtóban.³⁷ Az első előadása után megjelent publikációban az *Ellenőr* című napilapban egyszerre dicsérik őt és kritizálják is, és kiemelik, hogy Paulay Edének köszönhetően a Nemzeti Színház tagjai között szerepelnek az időszak legjobb tragikus színészei. A cikk első bekezdése alapján számomra megkérdőjeleződik E. Kovács Gyula meghívásának a jószándékúsága. Kissé olyan hatású írás, amely alapján az az érzés születik az olvasóban, hogy a társulatba került tragikus színészeknek egymással kell csatározniuk annak érdekében, hogy kiderüljön, ki bírja legtovább és legjobban a csatát. Mivelhogy nem Paulay perspektíváját látjuk, nem tudhatjuk, mi volt az ő szándéka, viszont a kritikus szemszögéből tekintve mintha egy lehetőséget venne észre, ahol ő és a többi kritikus lesz a döntő afelől, hogy melyik színész milyen színben tűnik fel a lapokban, és ezt ki is szeretné használni.

³⁴ KŐRÖSY 1896, 116.

³⁵ ZSIGMOND 2018, 86.

³⁶ Uo., 86.

³⁷ Ld. „»Othello« tegnap este E. Kovács Gyula első fölléptével a nemzeti színháznál egy újabb időszak kezdete, egy nemes ujjáalakulásé, melyre a színház buzgó és képzett drámai igazgatója, Paulay Ede helyesen törekszik.” [Sz. n.] *Ellenőr. Esti kiadás* 10, 228. sz. (1878): 2.

A kritika első mondatából kiderül, hogy olyan szerepet játszott E. Kovács Gyula, amelyben otthonosan érzi magát, hiszen már nem először játssza Othello szerepét. Bartha Katalin Ágnes E. Kovács Gyulát a „Shakespeare-kultusz és a magyar klasszikus dráma újraélesztőjeként és fenntartójaként”³⁸ nevezi meg, hiszen hozzá kapcsolható a 19. század második felének legtöbb Shakespeare-előadása, amelyek megalkotásában színészi és rendezői szerepkört is betöltött.³⁹ Tehát az általa már évek óta bejáratott Shakespeare-szerep mégis kritikát von maga után.⁴⁰ Arra következtethetünk, hogy E. Kovács Gyula fölösleges mozdulatokat tesz a színpadon, amelyek meggyengítik a szerepet, szétszórtságára és figyelmetlenségre utalnak, illetve az is kiderül számunkra, hogy a kritikus úgy látta, E. Kovács nem tudja folyamatosan fenntartani az érzelmi intenzitást, ami azt jelenti, hogy megjelennek kiüresedett, érzelmileg nem megtámasztott mozdulatok a színpadon, és a színészi játék ingadozóvá, változóvá válik, ami által megszűnik az egységes játékmód is.

A második szerepe a budapesti színpadon Lear király szerepe. Ezen esetben is megjelenik a kritikában, hogy nem tudta fenntartani egységesen az energiáját, az érzelmeit, illetve ismét kiemelik a fizikumát, amely a kritikusok szerint sem Othello, sem Lear király szerepében nem segítette.⁴¹ További kritikákban ugyancsak azt vehetjük észre, hogy kivetnivalót, módosítanivalót találnak E. Kovács Gyula játékában. A következőképp írnak róla: „Kovács Gyula (Dózsa György) most sem vetkőzött ki modorosságából.”;⁴² „Oedipus, a bujdosó vak thébai király, szerepe Kovács Gyula kezében volt, kinek ez egyáltalán nem volt sikerült alakítás. Szavallatának egyhangúsága, melynek a kiemelkedő hangok nem ütemességet, csak döcögést adtak, nem felel meg annak a görög nemes emelkedettségnek...”;⁴³ „Kovács Gyulának Antónius legsikerültebb szerepe azok közt, melyekben magát eddig bemutatta. Ugy tetszett, mintha már csiszolódott volna. Nem hadart, nem hadonászott, nem fintorgatta arczát, nyugodtabban s erővel, értelemmel adott több helyet, főleg a nagy beszédet Caesar holtteste fölött.”⁴⁴;

³⁸ BARTHA 2010, 194.

³⁹ A kolozsvári színpadon 1867 és 1900 között 24 Shakespeare-dramát játszottak 287 alkalommal. Vö. BARTHA 2010, 194.

⁴⁰ „Kovács Gyula »Othellóján« az értelmes színész mély tanulmánya látszik, az izzó szenvedély lángja ég s mégis zavaros az alakítás; sokszor igazi művészi mozzanatokot nyújtó, máskor félszepségig süllyedő. Látszik, hogy nem mindennapi tehetség, a tanult fő s az érző lélek magára hagyatva, kritika nélkül utvesztőbe tévedt s egyéniségében oly hibák vertek gyökeret, melyeket kiirtania – ha ugyan kiirthatók nehéz földadat lesz. Első sorban le kell szoknia arról az örökös izgés-mozgásról, mely különösen Othellóban kiritt, hol a tipikus s az egyéni nyugodtság nemessége jellemzi a mórt.” [Sz. n.] *Ellenőr. Esti kiadás* 10, 228. sz. (1878): 2.

⁴¹ [Sz. n.] *Ellenőr. Esti kiadás* 10, 249. sz. (1878): 2.

⁴² [Sz. n.] *Ellenőr. Rendkívüli reggeli kiadás* 10, 581. sz. (1878): 2.

⁴³ [Sz. n.] *Ellenőr. Reggeli kiadás* 10, 297. sz. (1878): 3.

⁴⁴ [Sz. n.] *Ellenőr. Esti kiadás* 11, 56. sz. (1879): 1.

„A czimszerepet ma Kovács Gyula játszotta, kevesebb szerencsével, mint elődje: Ujházy.”⁴⁵

Mindezekből levonható következtetésképp, hogy leginkább a modoros beszédstílus zavarja a kritikusokat, ettől függetlenül fejlődést látnak a színészi munkájában, kiemelik, hogy megnőtt a testtudata, már nem tesz fölösleges gesztusokat a színpadon. Továbbá a kritikák keresése során az is megfigyelhető volt számomra, hogy az első évben, 1878-ban, amikor E. Kovács Gyula megérkezett a budapesti társulathoz, jelent meg róla a legtöbb kritika, majd az évek teltével egyre kevesebb és kevesebb jelenik meg, mintha megfeledkeznének róla, vagy csak elmúlik az újdonsága. Annak ellenére, hogy sztárszínészként érkezik meg, akinek a nevéhez kapcsoljuk a legjobb Shakespeare-alakításokat, mégis negatív kritikákat kap. Mindezen túl megemlítésre méltónak tartom azt is, hogy az írásom elején megjelenő egyik hipotézisem, miszerint a kritikák főként akkor jelennek meg, amikor a színészi játék nem felel meg a kritikusok igényeinek, valamilyen negatív jellemzőket találnak benne, nem pedig amikor egy előadás tökéletesen sikerül, és minden színész fantasztikusan teljesített benne, beigazolódni látszik. A kritikákból kitűnik, hogy főként a hibákra, tökéletlenségekre figyelnek oda, azokat hangsúlyozzák, attól függetlenül, hogy általában véve egy nagyon jó színész.

---

⁴⁵ [Sz. n.] *Ellenőr. Reggeli kiadás* 12, 8. sz. (1880): 3.